

Kārlis Draviņš

BRUNO TĒVREIZES AVOTI

Piezīmes pie H.Biezā raksta Jaunatrasts latviešu tēv-
reizes teksts "Ceļa Zīmju" iepriekšējā nrā.

Kāds līdz tam nepazīstams latviešu teksts, jatas no jaunākiem laikiem, kad jau saradies daudz visādu rakstu, būs kaut cik nozīmīgs atradums tikai tad, ja izrādīsies par kādu rakstniecības vai kultūras vēstures pieminekli. Pavisam citādi ir, ja atrasts kāds jauns teksts no paša agrinākā mūsu rakstu perioda. Tur, kur rakstu un valodas pētniekam, tā sakot, laušus jālaužas atpakaļ pagātnes krēslā, kur pamazām izzūd visas rakstītās liecības, tur var būt ļoti vērtīgs katrs rakstu gals, kaut vai arī tikai dažas rindas garš. Pie šādiem mūsu filoloģijā visai nozīmīgiem rakstu pieminekļiem nu jāpieskaita arī H.Biezā publicētā tēvreize, un droši var sacīt, ka pie tās atgriezīsies vēl daudzi zinātnieki - līdz ko tiks cilāts jautājums par latviešu rakstu sākumiem. Vērtīgi, ka publicēts arī šī teksta faksimils.

H.Biezajam pieder arī nopelns, ka viņš precizējis šī literatūras pieminekļa aptuveno izcelšanās laiku (16.g.s. beigas) un nosacījis tā uzrakstītāju; šķiet, ka nav nekāda iemesla apšaubīt kā vienu, tā otru. Tāpēc arī turpmāk būtu lietājams apzīmējums "Bruno tēvreize" - līdzīgi tam, kā mēs runājam par Grūnava vai Hāzentētera tēvreizes tekstu.

H.Biezais savā rakstā vēl izteicis domas (skat. 285. lpp.), ka G.Bruno savu tēvreizi ir uzrakstījis, pats

dzirdēdams latviešu izrunu, t.i. - pēc kāda šīs valodas pratēja priekšā sacījuma. Viņam varētu būt bijuši, pēc H.Biezā domām, pazīstami arī kādi latviešu teksti, kurus tad viņš eventuāli būtu varējis pārlabot.

Pie tā jāpiebilst, ka tādā gadījumā Bruno tēvreizes teksts, uzrakstīts 16.g.s. beigās, nebūtu nekas pārāk ievērojams: mums taču pazīstama gara rinda labu tiesu vecāku latviešu tekstu rokrakstā vai iespaidumā, pat jau vairākas latviešu grāmatas.

Daudzi apstākļi minēto H.Biezā spriedumu tomēr spiež apšaubīt. Bruno tēvreizes tekstu sīki pārlūkojot, neredzam tur nekā tāda, kas neatvairāmi spiestu secināt par pierakstījumu p ē c r u n a s. H.Biezā minētie fakti (tā divi 11 vārdā wallstibss, domājamais 1-burta mīkstinājums, t.i. 1 ar īpašā veidā vilktu šķērsvītru u.v.c., skat. 285.lpp.) - viss tas it labi varēja būt jau kādā paraugā, pēc kā Bruno savu tēvreizi var būt norakstījis.

Taisni pretēji - šinī vecajā tekstā atrodam gan veselu rindu tādu pazīmju, kas liecina, ka mūsu priekšā ir manuskripts, ko tā autors (t.i. Bruno) ir n o k o p ē j i s no kāda cita teksta.

Tā Bruno tēvreizes pirmajā frazē rakstīts excā (= excan = iekscan), bet tālāk lasām pratz bus ka eckschan (= ekšan = iekšan, bez otra k, bet ar š). Šāda viena un tā paša vārda tik dažāda rakstība turpat blakus viegli izprotama, ja iedomājamies ciešu sekošanu kādam priekšā esošam tekstam. Turpat tālāk, lūgšanā, lai mums tiktu dota mūsu dienišķā maize, rakstīts duth muss (oriģinālā abi šie vārdi cieši kopā) (= dođ mūs). Katrs teicējs, kas kaut cik būtu pratis latviski, taču būtu zinājis, ka dot šinī gadījumā jāsavieno ar datīva formu mums, jo

akuzatīvā mēdz sacīt tā priekšmeta nosaukumu, ko dod. Šāda kļūda nebūtu bijusi iespējama, ja pats uzrakstītājs būtu pratis latviski - un ja viņa priekšā kā paraugs nebūtu bijis kāds jau kļūdainis teksts. Zinīgs arī apstāklis, ka Bruno raksta waardt (= vārds), tā garu ā apzīmēdams ar aa, bet turpat tālāk lietā forma pratz (= prāts), kur stāv tikai viens a, kaut gan arī šē vokālis ir garš (un vidus izloksnes ^{tāpat / to pašu line mums ar)} ~~ar~~ kritiķo intonāciju). Neatvairāmi domāt par kādu paraugu liek arī vārds schodec (= šodien). Ja Bruno savu tēvreizi būtu rakstījis pēc kādas personas priekšā sacījuma, tad taču viņš nebūtu nācis uz domām rakstīt šē divreiz e, kad turpat blakus ie tiek apzīmēts ar vienkāršu e, skat., piem., excā (= iekskan), Enacks (= ienālis), denisske (= dienisku) u.c. No pārējiem gadījumiem vēl var norādīt uz vārdu panneten (= panctan), kur savādā galotnes kļūda (tā neviens latviešu valodas pratējs neteiktu!) vai nu jau bijusi Bruno teksta paraugā, vai arī radusies, viņa ^m pašam misoties. Līdzīgi jāspriež par vārdu Neekwedse (= neievedi vai neievedīsi?), bet pavisam drošs pierādījums, ka Bruno tēvreize ir kopija no kāda cita (diezgan kļūdaina) teksta, ir vārds parraduckens (varbūt pareizāk to lasīt par parradukems, sal. augstāk vārdu Enacks!)(= parādniekiems). Taisni šo pašu visai raksturīgo kļūdu, ka te u stāv pareizā n vietā, atrodam arī pazīstamajā Hāzentētera švreizē, gan jau tās pirmajos iespaidumos Minsterā Kosmografijā 1550.g. (kā latīņu, tā arī vācu versijā), gan pat šīs grāmatas 17.g.s. pārspiedumos. Reizē ar to mums ir rokās viens no pierādījumiem, ka Hāzentētera un Bruno tēvreizei ir viens k o p ē j s p i r m a v o t s .

6

Ka Bruno savu tévreizi tomēr nav nokopējis no Házentétera teksta minētajā Minstera Kosmografijā, jau pierādījis H. Biezais (skat. viņa rakstā 283. un sek.lapp.). Tā kā Minstera darbs 16.g.s. nāca klajā daudzos izdevumos un dažādās valodās, tad nemaz nav iespējams, ka Bruno, būdams augsti izglītots vīrs (skat. turpat 281-2.lpp.), šo tanīs laikos tik populāro grāmatu ~~nebūtu~~ nebūtu pazinis. Varētu nu jautāt, vai tikai Bruno nav pārēmis Házentétera tévreizi un to ar nodomu kaut kā pārtaisījis, lai tā izskatītos pēc oriģināla. Kā zināms, tekstu viltojumu nav trūcis nevienā laikmetā. Pret šādu versiju ir kāds neatspēkojams arguments: Bruno tévreizē ir kāds l i e k s vārds, kā nav Házentétera tekstā: arrisan (= aridzan), ko atrodam frazē Ta arrisan wursan semmes (= tā aridzan zemes virsū). Nav iespējams, ka Bruno, kas latviski, kā redzējām, nevar būt pratis, šādu vārdu pats būtu varējis šē iestarpināt, sal. H. Biezā spriedumu 285. lpp. Bruno paraugs tāpat ir bijis kāds latviešu teksts, kur bijis arī šis vārds.

7

Bez tiem raksturīgajiem līdzīgiem elementiem, kurus savā rakstā ^(285.lpp.) jau pieminējis H. Biezais, Bruno un Házentétera tekstu starpā ir vēl rinda citu līdzību dažādos zīmīgos sīkumos. Tā vārdam "tévs" ir galotne -es, relatīvais pronómens 1. frazē ir kas (nevis katters kā 1585.g. Katoļu katechismā), debēsu vārds ~~MINSTERA~~ ir ar galotni -is (-iss, -is), kamēr Katoļu katechismā stāv debbes, pēdējās grāmatas "svētīts top" (Schwetitz toep) vietā Bruno un tāpat Házentétera tekstā stāv vienkāši "svētīts" (Swetytz schwetitz, vācu izdevumā Schwetitz) utt. utt. ~~izskatītais~~
~~Minstera rakstā (283.lpp.) attiecīgoms salīdzinājums ir šāds:~~

Visi šie fakti, kopā ņemti, ^cnatļauj vairs šaubīties, ka tiklab Bruno kā arī Hāzentētera teksts abi ir kādas senāka laika latviešu tēvreizes v a r i a n t i. Atšķirības starp tiem var būt izveidojušās, vienkārt, tiešā mācītāju darba praksē, it īpaši, ja tas ^{norietēja} ~~notika~~ dažādos nošķirtos, savā starpā atstatos Latvijas novados, otrkārt (un galvena kārtā!) tēvreizes tekstu atkal un atkal par jaunu norakstot no agrākām kopijām. Tas īpaši bija vajadzīgs tad, kad vēl nebija i e s p i e s t u latviešu garīgo tekstu, t.i. priekš 16.g.s. 30-tiem gadiem. Neskaidrus vai izdzisušus tekstus norakstot, viegli rodas dažādi nepareizi lasījumi, tā, piem., Bruno tēvreizes pēdējās frazes *Ath* gan nebūs nekas cits kā *Beth* (salīdz. 1585.g. Katoļu katechismā *Beth* pesti utt.!). Kādā vecā tekstā šī vārda ~~pirma~~ burts *B* būs bijis rakstīts sākmā ar svītriņu uz augšu, kas pēc tam vilkta uz leju, pievienojot pēc tam klāt abus puslokus. Ja tie laiku skrejā ~~un~~ un nepastāvīgas tintes dēļ bija izbālējuši, tad tos viegli varēja noturēt par *E*-burta guliskajām svītriņām un tā visu burtu noturēt par *A* un *E* ligatūru *Æ*.

Par Hāzentētera tēvreizi ar lielu patīcāmību var ~~apņemas~~ spriest, ka tās paraugs ir bijis iespiests kādā grāmatā ar gotu burtiem, droši vien kādā no tām, kas nāca klajā 1530-os gados, Rīgas luterāņu mācītāju sastādītas. Bruno paraugs, turpretim, būs bijis kāds vecs r o k - r a k s t s.

Tā spriest spiež vairāki apsvērumi. Pirmkārt, agrīno (tagad mums vairs nepazīstamo) luterāņu grāmatu iespiedumā nav bijis vairāk par kādām 2 - 3, un nav ticams, ka tānīs, kas iznāca ar nelielām laika atstarpēm, ~~dažādu~~ būtu bijušas tik lielas atšķirības tēvreizēs, kādas redzam

starp Bruno un Házentétera tekstiem. Tá p~~é~~jam ir formas
schwetitz (vácu izdevumā Schwetitz) tous waartz, tous wal-
stibe, louna badekle (vácu izd. badeckle), Lemér Bruno
tévreizé attiecigás vietás atrodam Swetytz, tous waardt,
tous wallstibss, lounam (lounam?) badeklems utt.utt.

5:8

libbeffis
vācu izdevumā ecksham)

Ministera Komercijai
lasām raksta
(vācu izd. badekle),
(vācu izd. Schwetitz)

starp Hāzentētera un Bruno tekstiem. Tā ~~minētā raksta~~
 eckschkan, ekschkan, schwetitz, louna badekle, kamēr Bru-
 no tévreizē attiecīgās vietās atrodam exca, eckshan,
 Swetytz, lounam (lounam?) badeklems utt. utt. Otrkārt,
 tik sajukušas vārdu formas, kādas redzam Bruno tekstā
 (tā Neekwedse, pammeten, skat. augstāk!), grūti iedomājama
 mas i e s p i e s t ā grāmatā, kur tekstus taču iepriekš
 mēdza revidēt vairāku mācītāju sastādīta komisija. Treškārt,
 svarīga liecība parlabu tam, ka Bruno tévreizes paraugs jādatē ar kādu daudz vecāku laiku, ir apstākļi,
 ka ^{Bruno versija} kādās vietās ~~MA~~ stipri atšķiras no Hāzentētera teksta,
 bet labi saskan ar 1585.g. Katoļu katechismu. Pēdējā tévreizei
 neapšaubāmi pamatā senais katoļu baznīcā lietātais teksts,
 kas pirmo reizi latviešu valodā būs pārtulkots, varam domāt,
 jau kādā 13. gadsimtā, pēc tam redakciju pakāpeniski
 pārļābojot un grozot. Tā lūgšanas 8.frazē Bruno rakata
 Ath (= Bth = Both = bet, skat. augstāk!), kas, kā jau
 sacīts, labi saskan ar Katoļu katechisma Beth, kamēr
 Hāzentēters raksta pett. Turpat tālāk Bruno tekstā stāv
 pesti (= (at)pesti), kas pilnīgi saskan ar Katoļu katechisma
 pesti, kamēr Hāzentēteram ir še vārds passarga (= pasarga = pasargi).

Viss minētais spiež domāt, ka Bruno paraugs ir bijis kāds
 vecs rokraksts, kas pats, kā to rāda aplūkotās kļūdas,
 ir bijis daudzkārtīgu pārkopējumu turpmāks noraksts. Bruno
 tādu varēja uziet kaut kur Ziemeļvācijā; turp to it labi
 varēja būt aizgādājis kāds katoļu svētnieks, līdzīgi tam,
 kā, domājams, Grūnava tévreizes ~~paraugs~~ paraugu sev līdz iz
 Prūsiju papēmis kāds dominikāņu mūks.

Dažā punktā gan saskanēdams ar katoļu tradīcijas tévreizi,
 šis Bruno paraugs tomēr, kā jau redzējām, stāv tu

vāk Házentétera tekstam, kāpēc būs jaunāks par Katoļu katechisma tévreizes paraugu. Pamatā visām šīm trim versijām, nav šaubu, ir bijis viens un tas pats daudz vecāku laiku (t.i. katoļu) tévreizes teksts. ‘

Šai sakarā nevar nepasvītāt, ka arī Katoļu katechisma un Grūnava tévreizes starpā dažās vietās vérojama zināma ~~domāta~~ radniecība. Tá būs izskaidrojama tikai tá, ka Grūnava tévreize (zināms, arī tá var būt tikai daudzu párkopējuma táláks noraksts!) reprezenté kádu semu tulkojuma stadiju. Šáda veida agrinie teksti pakápeniski pártaisíti labáká, latviešiem vieglák saprotamá valodá, tá ar laiku izveidojot to tekstu, kas pécgalá kļuva par 1585.g. Katoļu katechisma, Bruno un Házentétera versijám.

Tá, pieméram, Katoļu katechisma teksts Dode mums scho-
den deniske maise saskan ar Grūnava ^{tévreizes} ~~teksta~~ dodi mums
An nosse igdemas mayse, vnde Gaytkas (= dodi mums mūsu
ikdienas maizi; abi tálákie várdi jáatzíst par véláku
iespraudumu, pédējais no tiem ir maizes nosaukums senprú-
šu valodá). Jápievienojas nel. A. Augstkalna domám, ka
tévreize latviešu valodá būs tulkota tikai vienreiz; péc
tam tekstu redakcijas laiku pa laikam labotas un grozítas.
Citiem várdiem sakot - ká Grūnava tekstam, tá arī
Katoļu katechisma un visám ~~latviešu teksta~~
luteránu tévreizém jábūt ar vienu un to pašu pirmsákumu
- kádu ļoti sen latviski pártulkotu šís lúsgnas versiju.

Bo hipotétiski domájamo visvecáko latviešu tévreizu savstarpéjo atkarību vienai no otras varētu uzskatāmi skicét apméram šádá veidá (= mums pašreiz pazístams tévreizes teksts, = tévreizes versija, kas mums nav pazístama, bet par ko varam domát, ka tá eksistéjusi):

Kāda sena katoļu tēvreize

Kāda sena katoļu tēvreize
no krastā (prieš 1200.g.?
Latvijā)

Grūnava paraugs no
krastā (ap 1450.g.?
Prūsijā)

Kāda katoļu tēvreize no
krastā (ap 1480.g.?
Latvijā)

Kāda katoļu tēvreize no
krastā (ap 1500.g.?
Latvijā)

Tēvreize Grūnava
chronikas
nīģināt māmskriptā (ap 1521-29.g.
Prūsijā)

Bruno paraugs no
krastā (ap 1525.g.?
Vācijā)

Tēvreize kādās
respiestās
literānū grāmatās (ap 1530-
37?)
(Vitenberga?)

Hāzentētera teksts no
krastā (ap 1517, Latvijā,
pēc nogādāts uz Bāzeli)

Tēvreize Grūnava
chronikas
Karalamā n.c. no
krastā (sānīt ar apm. 1550.g.;
Vācijā)

Tēvreize
Minstera Kos-
mografijā, latīnū izdevumā
(1550.g., Bāzeli)

Tēvreize
Minstera Kos-
mografijā, vācū izdevumā
(1550.g., Bāzeli)

Tēvreize Katoļu kate-
chismā (1585.g., Viļņā)

Tēvreize luterāņu kate-
chismā (1586.g., Karalamā)

Tēvreize Bruno tēvreizn
krājūmā (ap 1590? Vā-
cijā)

Kāda sena katoļu tēvreize
rokkrakstā (priekš 1200.g.?
Latvijā)

Grūnava paraugs rokkrak-
stā (ap 1450.g.? Prū-
sijā)

Kāda katoļu tēvreize rokkrak-
stā (ap 1480.g.? Latvijā)

Kāda katoļu tēvreize rokkrak-
stā (ap 1500.g.? Latvijā)

Tēvreize Grūnava chronikas
originālmanuskriptā (ap
1521-29.g., Prūsijā)

Bruno paraugs rokkrak-
stā (ap 1525.g.? Vā-
cijā)

Tēvreizes kādās (Viten-
bergā?) iespiestās lu-
terāņu grāmatās (ap
1530-37.g.?)

Hāzentētera teksts rokkrak-
stā (ap 1547.g., Latvijā,
vēlāk nogādāts uz Bāzeli)

Tēvreizes Grūnava chronikas
Karāļauču (1550.g.) u.v.c.
norakstos (vācijā)

Tēvreize Minsterā Kos-
mografijas latīņu iz-
devumā (1550.g., Bāzelē) Tēvreize Minsterā Kos-
mografijas vācu izdevu-
mā (1550.g., Bāzelē)

Tēvreize Katoļu katechis-
mā (1585.g., Viļņā)

Tēvreizes luterāņu kate-
chismā (Enchirīdijā)
(1586-87.g., Karāļaučos)

Tēvreize rokkrakstā Bruno
tēvreižu krājumā (ap 1590?
Vācijā)

Še skicētā hipotētiskā schēma mums labi parāda, ka Bruno tēvreizes teksts ir jākvalificē par visai svarīgu dokumentu, līdz ko nākas diskutēt par visvecāko latviešu tekstu domājamo atkarību no kādiem pirmparaugiem. Cerība, ka ārzemju grāmatu krātuvēs uzies vēl daudz nozīmīgu materiālu mūsu rakstu vēsturei, kā redzams, mūs nepieviļ.

Būtu vēl piebilstams, ka H. Biezā atradums varēs nodēt arī latviešu ortografijas vēstures pētītājiem. Tie ~~ta~~ nevarēs paļaut garām problēmai, vai šinī tekstā mīkstnātais l (t.i. ļ) tiešām jau būtu apzīmēts ar īpašu burtu resp. tā paveidu, tā šķirot to no parasta (cietākā) l. Gan jau agrāk ~~manāmajā~~ bija aizdomas, ka Juris Mancelis visus savas pareizrakstības papēmienus var arī nebūt izgudrojis pats un ka tie (vismaz kādā daļā) var būt bijuši atrodami jau priekšā kādu citu agrāku autoru darbos.

=====